

PODOBA PRAŠIČA V SLOVENSKEM PREGOVORNEM IZROČILU NA RAZKRIŽJU VREDNOSTI IN VREDNOT

Izvirni znanstveni članek | 1. 01

Datum prejema: 7. 9. 2025

Izvleček: Avtorja obravnavata vrednotenje prašiča, kot se kaže v slovenskem pregovornem izročilu, in ga umeščata v razmerje med materialno vrednostjo in moralnimi vrednotami. Na podlagi etnoloških virov o prašičereji oz. kolinah in analize gradiva iz zbirke *Pregovori 1.1* razkrivata ambivalenten odnos med človekom in prašičem: prašič je pozitivno vrednoten kot rejna žival, saj človeku zagotavlja blagostanje, negativno pa kot metafora za človeka, saj simbolizira nečistost, požrešnost in pohlep. Ta dvojnost odseva postopne in dolgotrajne spremembe vrednotnih sistemov v slovenskem jezikovno-kulturnem prostoru.

Ključne besede: teorija vrednosti, vrednost in vrednota, paremiologija, ustno izročilo, slovenski pregovori, prašič

Abstract: The authors examine the evaluation of the pig as reflected in Slovenian proverbs, positioning it within the relationship between material value and moral values. Drawing on ethnological sources on pig farming and slaughter practices, and analysis of material from the *Pregovori 1.1* (*Proverbs 1.1*) collection, they reveal an ambivalent human–pig relationship: the pig is valued positively as livestock ensuring prosperity, and negatively as a metaphor for humans, symbolizing impurity, gluttony, and greed. This duality reflects gradual, long-term transformations of value systems in the Slovenian linguistic and cultural context.

Keywords: theory of value, value and values, paremiology, oral tradition, Slovenian proverbs, pig

Uvod

Nekaj tednov pred zakolom so prašiče pitali s posebno hrano, da so se poredili. Poleg redne piče so zanje na mleku kuhali laneno seme in jim tečno tekočo krmo polagali enkrat dnevno. Ker je šlo kmetom za čim večjo količino maščobe, so za zakol zredili po 200 do 220 kilogramov težke prašiče. (Počkar 2020: 118)

Tako etnologinja Ivanka Počkar opisuje prakse rejenja prašiča za domačo rabo v Posavju, ki odražajo, da se prašiča ceni predvsem zaradi mesa in maščobe oz. njunih količin. Po drugi strani pa smo lahko pred kratkim brali članek o prašičih v velikosti »čajne skodelice«, menda najmanjši sorti prašičev na svetu, ki »nimajo vonja in so idealni za hišne ljubljence, ne potrebujejo vrta«, ko pa so prašiči zrasli in se zredili, lastniki niso več mogli skrbeti zanje in so jih morali predati v posebno zavetišče na avstralskem podeželju, »namenjeno samo miniaturnim svinjam, ki to niso« (24 ur zvečer 2025). Čeprav gre za zgodbo iz Avstralije, podobne poznamo tudi iz Slovenije: pred kakim desetletjem so pri znancu soavtorice tega članka v pesjaku gojili vietnamskega prašiča, popularno imenovanega tudi »prtljakavi prašič«, ki ga sicer v Vietnamu gojijo za prehrano, njegova hčerka pa ga je prejela za rojstnodnevno darilo kot hišnega ljubljence. Ko je postal prevelik, so ga predali ljubljanskemu živalskemu vrtu. Prav tako najdemo poizvedovanja o »miniaturnih prašičih« na spletnih forumih (koroškaAnita 2003), slovensko podjetje, ki se ukvarja s prodajo in svetovanjem o hrani in opremi za domače ljubljence, pa ima na svoji spletni strani objavljen sestavek o značaju, vzgoji in skrbi ter

prehrani takšnih prašičkov (Aler 2012). V skladu s spremembami vrednot ljudi se je, kot kažejo navedeni primeri, spremenilo tudi razumevanje vrednosti prašiča.

Najin članek je navdihnil prispevek Neže Čebtron Lipovec in Matija Svetine (2025) o vrednotah in vrednosti, v katerem opozarjata, da je opredelitev oz. razmejevanje enega pojma od drugega sicer zapleteno, na splošno pa ju ločujeta tako, da se vrednote nanašajo na lastnosti ljudi in skupin (subjekta), vrednosti pa na lastnosti predmetov (objekta) (Čebtron Lipovec in Svetina 2025: 27). Vrednote so torej življenjska vodila in smernice, ki nam pri vsakodnevnem odločanju pomagajo tako, da dajejo stvarjem in dogodkom okrog nas vrednost in pomen. »Posamezni elementi [...] postanejo predmeti našega pomenjenja in določanja vrednosti«: glede na hierarhije vrednot, ki se vzpostavijo v nekem delu družbe, ljudje z njihovo strukturo glede na vrednotni sistem posamičnim pojavom pripisujemo vrsto pomenov in vrednosti. Vrednost je torej kot lastnost tega, kar je vrednoteno,¹ vedno povezana s

1 Razlikovanje med *vrednoto* in *vrednostjo* je v slovenskem jeziku razmeroma enostavna terminološka rešitev na poimenovalni ravni, v analizah pa se pokaže, da je zaradi prepleta kvalitativne (kakovostne) in kvantitativne (količinske) razsežnosti dosledno ločevanje med njima marsikdaj zelo zahtevno. To se kaže v izrazu *vrednotenje* nekega pojava, ki pomeni proces dojemanja in ocenjevanja določenega pojava in njegove skladnosti z neko v skupnosti oz. družbi prisotno vrednoto, denimo vrednotenje prašiča glede na prehransko preskrbljenost družine, ki je ena od tradicionalno vzpostavljenih vrednot v povezavi s prašičem. V nasprotju z nedvoumnima izrazoma *vrednost* in *vrednota* izraz *vrednotenje* v nadaljevanju uporabljamo kot preplet obeh razsežnosti – torej kot proces, po katerem se pojav povezuje z vrednotami po kakovostnem predznaku (pozitivno

* Rok Mrvič, dr. folkloristike, asistent z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; rok.mrvic@zrc-sazu.si.

** Saša Poljak Istenič, dr. etnologije, izr. prof., višja znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; sasa.poljak@zrc-sazu.si.

količino (števno ali neštevno) in jo zato lahko razumemo na razmerju osi več – manj, vrednote pa ne (prim. Čebtron Lipovec in Svetina 2025: 34).

Medtem ko se omenjena avtorja s tem vprašanjem ukvarjata v konservatorstvu, pa je naju zanimalo, kaj nam o družbenih vrednotah in pripisanih vrednostih lahko pove folklorno gradivo, predvsem pregovori,² ki jih razumeva kot medij, s katerim posamezniki in skupine zgoščeno izražajo sebe, svoje vrednote, poglede na družbo in svet. Kot pravi ameriška folkloristka in etnologinja Dorothy Noyes (2012: 27), so pregovori poustvarjen odziv na vsakokratne družbene razmere. Vsebina pregovorov temelji na izkušnjah, vtisih in spoznanjih ter zapolnjuje človeško potrebo po njihovem povzemanju (Mieder 2004: 1), obenem pa so tesno povezani s stalnimi procesi jezikovne stereotipizacije v družbi. Metaforičnost zgradbenih sestavin pregovorov v rabi omogoča posplošitve na ravni družbenih norm in vrednot, ki se vsakokrat znova preoblikujejo v konkretnih okoliščinah izvajanja. Metaforična razsežnost omogoča pregovorom spremenljivost in prilagodljivost, zaradi katerih je z njihovo uporabo mogoče presegati omejitve konkretnih kontekstov izjavljanja (Mieder 1993: x).³ Kljub spremenljivosti pa so v pregovore vpisane podobe, ki obsegajo vse od oseb do predmetov v specifičnih medsebojnih razmerjih – svojevrstnih konstelacijah, na podlagi katerih si ustvarjamo konkretne podobe. Lastnosti oseb ali predmetov teh konstelacij morajo biti kolektivno prepoznane, sprejete in razširjene v dovoljšni meri, da jih skupnost sprejme ter v lastni jezikovni praksi uveljavi in ustali (Villers 2022: 8–9). Gre za splošno značilnost slovstvenofolklornih pojavov, ko konkretne jezikovne uresničitve postopno preidejo v družbena dejstva (Jakobson in Bogatyrev 1971: 2).

Namen najine raziskave je bil preučiti, kakšno gospodarsko podobo vsakdanjika nam razkrivajo pregovori, prašiča kot osrednji pojem analize pa sva izbrala, ker tako gospodarski zgodovinarji kot etnologi, ki so se ukvarjali z gospodarskimi načini, prehrano ali šegami in navadami, ugotavljajo, da so prebivalci na slovenskem ozemlju od mesa uživali največ svinjine (prim. Ložar 1944; Novak 1970; Godina Golija 2006, 2014). Statistični podatki za izbrana leta v 21. stoletju potrjujejo, da to še vedno drži (Burja 2024). Prašičereja je tako že več stoletij izredno pomembna gospodarska pano-

ga, hkrati pa so (bile) kolone vsaj na nekaterih podeželskih območjih eden »največjih praznikov slovenskega človeka« (Ovsec 1992: 37). Najin cilj je z analizo etnoloških objav o kolinah in pregovorov kot slovstvenofolklornega gradiva preučiti temeljne kategorije pozitivnega in negativnega vrednotenja, njihovo prekrivnost in ambivalentne položaje, ki so posledica človekovega dolgotrajnega bivanja s prašičem. Z vpeljavo razlikovanja med konceptom vrednote in vrednosti natančneje opredeljujeva diahrone spremembe v človekovem sobivanju s prašiči, kot se kažejo v pregovornem izročilu. S tem želiva prispevati k boljšemu razumevanju razmerja med človekom in domačim prašičem (lat. *Sus scrofa domesticus*), ki mu je bila po udomačitvi dodeljena zlasti vloga rejne živali (gl. Essig 2015; Lutwyche 2019).

Metodologija

Prispevek ni etnografski, pač pa temelji na pregledu objavljenih del o kolinah in zbirke *Pregovori 1.1* – zbirke slovenskih pregovorov Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, ki je prosto dostopna na repozitoriju Clarin.si (Babič idr. 2023).⁴ Eno od temeljnih izhodišč za izvedbo raziskave je kontrastivna ali sopostavitvena analiza jezikovnega gradiva (gl. Kržišnik 2005), ki je tematsko zamejena z besedjem za prašiča. Ta pristop pomaga prikazati, kako je podoba prašiča prikazana v pregovornem (ali drugem jezikovnem) gradivu, s pomočjo analize pomenonosnih sestavin v zgradbi obravnavanih pregovorov pa je mogoče med analizo izločiti tudi posamične kategorije oz. tipe pregovorov – zlasti glede na razmerje med pomenom sestavine in pomenom celotnega pregovora.

Pregovore v analizi obravnavava kot nekakšno obliko časovnega prereza v jeziku. Pregovori ne predstavljajo nujno enot, ki se danes redno uporabljajo, temveč zapise folklornih obrazcev (gl. Babič 2015), ki so jih v različnih obdobjih in kontekstih zbrali različni zbiralci – od laikov do poznavalcev. Francoski paremiolog Damien Villers je prenos in razširjanje posamičnih pregovorov v družbi predstavil s pomočjo dveh neposredno povezanih paremioloških procesov. Prvi proces je *geneza* in predstavlja »rojstvo pregovora« (Villers 2022: 8–9), ki se odvija v treh korakih. Prvi korak je *dražljaj* (specifične okoliščine poudarijo potrebo po nekem ekspresivnem izrazu), drugi *domislek* (posameznik se, pogosto nevede, domisli takega izraza) in zadnji *izpostavitvev* (novi izraz je lahko že hkrati s pojavom in avtorjevo domisljijo izpostavljen množici sredstev prenosa, občinstvu, ki z njim pride v stik). Drugi proces, ki sledi genezi pregovora, pa je *diseminacija* oz. širjenje pregovora v jezikovni rabi neke skupnosti in pomeni neke vrste življenjski krog pregovora v skupnosti, ki nam pove, kako pregovor kroži med ljudmi oz. kako se njegova raba krepi ali slabi (Villers

ali negativno), če to omogoča narava samega pojava, pa sega tudi v količinsko razsežnost. Meso prašiča je npr. glede na zgornjo vrednoto po kakovosti ovrednoteno kot pozitivno, a je samo vrednotenje mesa vedno povezano tudi s količino – meso je dobro, a ker je dobro, je zaželeno v čim večji meri.

2 V sodobnih paremioloških razpravah se je za tovrstno gradivo uveljavil splošni termin paremija, ki pomeni skupno poimenovanje vseh paremioloških žanrov, ne le pregovorov (gl. Meterc 2017: 33–39). Čeprav so v obravnavano zbirko *Pregovori 1.1* vključeni npr. tudi reki in velerizmi, v nadaljevanju uporabljava splošni termin pregovor.

3 To lastnost pregovorov paremiologi imenujejo heterosituativnost (gl. Krikmann 1984).

4 Za podrobno predstavitev okoliščin nastanka zbirke, njene zgradbe in pomena gl. Babič (2022b).

2022: 8–9). Začne se s *sprejetjem* (govorec, ki je prišel v stik z izrazom, ga razume in sprejema kot celoto, k čemur pripomorejo retorične figure, rime ipd.), sledita mu *ohranjanje* (izraz je shranjen v spomin) in *izražanje* (govorci se spomnijo na izraz, ko želijo ubesediti določene misli), krog pa se konča s *prenosom* (izraz dosega potencialne nove govorce, s čimer na novo zaganja celoten cikel širjenja). Zavedanje naštetih lastnosti življenjskega kroga posamičnega pregovora pomaga razumeti, da je moral vsak od pregovornih tekstov, vpisanih v obravnavano zbirko, doseči določeno mero razširjenosti v družbi, da ga je zapisovalec prepoznal kot relevantno enoto.

Upošteva osnovne zakonitosti nastanka in prenosa pregovorov v jeziku ter njihovo zmožnost vpisovanja podatkov o kulturi jezikovne skupnosti, ki jih ohranja, sva uporabila preprost način iskanja podatkov v zbirki *Pregovori 1.1*. Enote sva iskala s ključnimi besedami, enakovredno prilagojenimi iskanju poimenovanj za prašičje samce in samice. Ključne iskalne besede sva oblikovala na podlagi besednih korenov poimenovanj za prašiča, vključno z morebitnimi glasovnimi spremembami. Glavnino rezultatov je dalo iskanje z besedami *pras**, *pres**, *praš**, *preš**, *svinj**, *svij**, *čun** in *gud**. Iskanje po zbirki pregovorov sva razširila s pregledom pojmov, ki jih asociativno najpogosteje povezuje s prašiči: *blato*, *kruljenje*, *cviljenje*, *svinjak*, *svinjarija*, *korito*, *ščetine*, *riti*, *rilec*, *koline* idr. Ta razširjeni nabor iskalnih besed sva dopolnila z več narečnimi poimenovanji. Namesto zgolj osnovne besede *koline* sva tako iskala tudi *furovž*, *firovž*, *feravš*, *firavž*, *firovš* in druge možne oblike, primerljive z osnovnim iskanim pojmom, v katere bi jih v preteklosti lahko vstavili zapisovalci slovenskega pregovornega gradiva. Vendar pa narečne oblike pri odkrivanju novih pojmov niso prinesle dodatnega uspeha.

Od prašičereje do kolin

Prašiče so na slovenskem ozemlju glede na najdbe redila že predсловanska ljudstva, najstarejši vir o prašičereji pa je z začetka 9. stoletja. Poznejši viri, kot so listine, urbarji in freske, dokazujejo, da je bila v srednjem veku pomemben vir prehrane (Šalehar 2013: 11), v 16. stoletju pa je zaradi uporabe masti njen pomen še narasel (Novak 1970: 380). Sprva so prašiče redili predvsem na paši⁵ – še v 17. stoletju je bilo precej več z žirom in želodom bogatih hrastovih, bukovih in cerovih gozdov kot danes – hlevska živinoreja pa se je začela uveljavljati sredi 18. stoletja hkrati z uvažanjem novih krmnih rastlin; za prašiče predvsem krompirja, koruze in korenovk. Takrat so začeli intenzivneje rediti tudi nove angleške in nemške pasme;⁶ pred tem so

prevladovali potomci (srednje)evropskega divjega prašiča. Ob koncu 19. stoletja so slovenske dežele v prašičereji avstrijsko povprečje presegale tudi zaradi ugodnega trga za klavne in plemenske živali. Ljubljana je imela namreč od osemdesetih let 19. stoletja zmogljivo in za tisti čas napredno klavnico, ki je bila razširjena in nadgrajena leta 1928. Z nadgradnjo ljubljanskega in vzpostavitvijo dveh novih klavnih obratov – v Mariboru in Murski Soboti – so se slovenske klavnice po zmogljivosti in tehnologiji uvrstile v vrh Kraljevine SHS in pozneje Kraljevine Jugoslavije (gl. Lazarevič 2022: 172–173). Pod vplivom prometnih in trgovskih stikov so se kmetje na določenih območjih načrtno usmerjali v rejo za določen namen (npr. v rejo pujskov, *plemenjakov* ali plemenskih prašičev, *špeharjev*, *pršutarjev* ipd.), po drugi svetovni vojni pa je rejsko usmerjenost posameznih območij zaznamovala tradicija (Novak 1970: 381, 392). Sprva so prašiče v glavnem redili na kmetijah (in ne na državnih posestvih), kmalu pa so začeli graditi tudi moderne prašičje farme. Po analizi zootehnika Andreja Šaleharja (2013: 49–50) so se do osamosvojitve Slovenije razvile tri glavne oblike gojenja prašičev: farmska reja, tržna prireja na kmetijah in domača reja, ki je bila zaradi ritualnih razsežnosti zakola prašiča in prehranjevanja z njegovim mesom zanimiva tudi za etnologe.

Zakol prašiča na Slovenskem najpogosteje imenujejo *koline*, kar je tudi izraz za mesne izdelke iz zaklanega prašiča. Na severovzhodnem in vzhodnem delu Slovenije zakolu pravijo *furež* oz. uporabljajo narečne različice tega izraza, ob teh pa je na Slovenskem znanih še mnogo drugih lokalnih ali ožje regionalnih poimenovanj (mdr. *koljerija*, *klanje*, *ubijanje prašiča*, *mesarija*, *bekarjenje*, *svinjski praznik* ipd., več gl. Bogataj 2017b: 21). Čeprav je etnolog Boris Kuhar v poljudnoznanstveni razpravi *Odmirajoči stari svet vasi* (1972) zapisal, da koline na raziskovanem območju potekajo enako kot drugod po Sloveniji in lokalnih značilnosti zato ni popisal, je Janez Bogataj (2017b: 17) opozoril, da je nemogoče zajeti vse različnosti te prakse, ki so značilne ne le za posamezne pokrajine, ampak v posameznih naseljih tudi od hiše do hiše – »Pri nas ni tako, mi delamo drugače!« Prašiče so praviloma klali v začetku zime, saj so bile živali zaradi pridelkov dobro spitate in se je bilo treba pripraviti na čas, ko primanjkuje hrane (Kuret 1989b: 263), obenem pa so bile nizke temperature primernejše za rokovanje z mesom. Če značilen potek povzamemo po Niku Kuretu (1989b), so domači najprej pripravili vse potrebno: špile, trske, nože, *trugo*, stojalo in posodje, kolofonij ter nemesne sestavine za klobase. Klal je hišni gospodar ali pa so poklicali izurjenega (lokalnega) klav-

5 V nasprotju z živinorejo je prevladovala paša v nižinah; posebnih svinjskih planin v slovenskih gorah namreč ni bilo (Ložar 1944: 145).

6 Prisotnost uvoženih pasem od 18. stoletja, zlasti pa v 19. stoletju, je v podobah prašičjih votivov prepoznal etnolog Gorazd Makarovič. Votivi so v glavnem voščene in lesene figure, namenjene različnim

blagoslavljalnim, tj. magijskim oblikam varovanja zdravja prašičev v krščanskem verovanjskem okviru. Kot ugotavlja, »[figurica] očitno ne predstavlja domače temne vrste prašiča, ampak potomca berkširskih ali jorkširskih merjascev, katere je Štajerska kmetijska družba uvozila leta 1873« (Makarovič 1991: 53).

ca. Po jutranjem okrepčilu so zvlekli prašiča iz svinjaka in ga zaklali. S kože so odstranili ščetine, ga odrli, spustili kri in odstranili drobovje. Nato so razsekali meso, ga obrezali in odrezali špeh za zabelo. Zvečer so začeli delati klobase: umili čreva, pripravili nadev (kri, zabelo, mastno juho, zmleto drobovino, sol, dišave, riž, ajdovo ali prose-no kašo, lahko tudi ješprenj; za bele klobase je bil nadev brez krvi, za kranjske oz. mesene iz začinenega mesa), napolnili čreva, jih zvarili in ocedili. Ponekod so izdelovali tudi druge jedi, npr. želodec ali mavželjne. Slanino so predelali v mast ali zaseko. Nekatere izdelke so dali preka-jevati v dim. Na koncu so za domače, sosede in sorodnike pripravili pojedino, ki je bila izrazito družaben dogodek z igrami, ponekod so nanjo prišli tudi »koledniki«. Preostanek kolin so jedli ob posebnih priložnostih, nekaj pa so jih podarili prijateljem, sosedom, župniku in učitelju.

T. i. delovne šege, kamor so po etnološki sistematiki uvrščali koline, so bile v slovenski etnologiji skromnejše in manj sistematično raziskano področje kulture vsakdanjega in prazničnega življenja kot druge šege in navade (prim. Poljak Istenič 2012, 2013). Pregledne etnološke raziskave delovnih šeg so po eni strani glavno pozornost posvečale poljedelskim šegam, po drugi pa so etnologi, ki so upoštevali tudi z živinorejo povezane prakse, te pogosto obširneje popisovali (prim. npr. obravnavo steljeraje v Kotnik 1943).⁷ Med preglednimi deli, ki najobsežneje obravnavajo koline, sta *Praznično leto Slovencev* (Kuret 1989b) in *Velika knjiga o praznikih* (Ovsec 1992). Od slovenskih etnologov je koline na Slovenskem monografsko obravnaval zgolj Janez Bogataj (2017a, 2017b; gl. tudi 2011).⁸ Po drugi strani pa je norveški antropolog Robert Minnich objavil monografijo, ki ne le v obravnavi kolin, pač pa delovnih šeg nasploh močno odstopa od vseh drugih. Delo *The Homemade World of Zagaj* (1979) se od navedenih razlikuje tako po antropološkem pristopu k preučevanju ritualiziranih tehnologij kakor po pogledu tujca na slovensko kulturo. Minnichu *furež*, kot na preučevanem območju imenujejo koline, ni bil predmet preučevanja *per se*, pač pa sredstvo za interpretacijo kulture vaške skupnosti. Razumel ga je kot »dramatizacijo« tehnike, družbenega reda

in moralnega sveta preučevane skupnosti, kot osrednje sredstvo za izražanje kmečke identitete Zagajčanov. Utemeljeval je, da lahko praktično dejanje, ki ga sprva identificiramo kot posebno rutino ali zaporedje človeških dejanj – tj. udomačevanje in zakol – razumemo kot celosten ritual, saj je prašič posrednik simbolov, ki vzbujajo ne-instrumentalne odzive (tj. pomembna je simbolna vrednost oz. ritualna izkušnja, ne pa (samo) praktični učinki reje in zakola prašiča) (Minnich 1979: 168). Tudi raziskovalci kulturnozgodovinske vloge prašiča, kot je npr. strokovnjak za redke prašičje pasme Richard Lutwyche, so poudarjali poseben odnos med človekom in prašičem, ki se je izoblikoval z udomačitvijo, rejo in z njima povezanimi procesi vrednotenja. K temu so prispevali dejavniki, kot so vsejednost (Lutwyche 2019: 19) – prašič je namreč največja udomačena vsejeda žival – visoka inteligenca (Lutwyche 2019: 52–53), ki se odraža v iznajdljivosti in učljivosti te živali, ter velika fiziološka sorodnost s človekom (gl. npr. Lunney idr. 2021).

Zaradi pomembne vloge v družbenih razmerjih v kmečki družbi – tako v družini kot vaški (in drugi lokalni) skupnosti – prašiču med domačimi živalmi tako pripada poseben status, ki se kaže v njegovem neposrednem bivalnem okolju: ima svoje bivališče, *svinjak*, v *svinjskem kotlu*, ki je namenjen samo njemu, pa mu kuhajo posebno hrano.⁹ Ljudje se z njim pogovarjajo, za njim pa tudi žalujejo, najsi gre za smrt po bolezni ali po kolinah (gl. Počkar 2020: 99–101; prim. Golež Kaučič 2023: 400–401), zaradi česar se njegova vloga pogosto primerja z vlogo družinskega člana. Pregled etnografskih zapisov in zapisov pripovedi o različnih verovanjskih predstavah, ki so bile razširjene zlasti do začetka 20. stoletja, kaže, da so bile številne magijske varovalne prakse uporabljene na enak način in v enakem obsegu tako za prašičke kot otroke (gl. Dolenc 1999: 216–219). Tudi številni opisi apotropijskih praks in njihovih ostankov v besedilih voščil potrjujejo pomembno prašičjo vlogo v kmečki družini (gl. Počkar 2020: 121–122).

Kljub temu pa, kot v nadaljevanju pokaževa z analizo pregovorov, prašiču v folklornem gradivu niso pripisane zgolj pozitivne, temveč tudi številne negativne lastnosti. Slednje so še toliko bolj poudarjene oz. izrazite, kadar z živaljo primerjamo ali celo enačimo človeške lastnosti in vedenje (Keber 1996: 332–333; Bogataj 2017a: 52; Babič 2024: 77). Kot analizira Janez Bogataj (2017a: 52–55), prašič pomeni napredek (ker rije z glavo in rilcem naprej), ponazarja prijaznost (ker dá veliko mesa in masti), blaginjo in bogastvo (ker je debel in ima veliko mladičev) in na

7 V *Glasniku Slovenskega etnološkega društva* koline (in martinovanje) na Celjskem omenja Vladimir Šlibar (2007), poljudni članek o kolinah (in še nekaterih drugih letnih praznikih) je objavil Franc Perc (2002). Koline so sicer tema najobširnejšega prispevka o delovnih šegah v tej publikaciji: Robert Minnich (1987) obravnava menjavo/obdarovanje s kolinami, postopek klanja prašiča, prvi izdelek, slavnostno gostijo ipd.

8 Treba je omeniti tudi *Elaborat Strokovne podlage o dediščini krško-poljca za projekt »Črno-belo bogastvo s Krškega polja«* etnologinje Ivanke Počkar (2020), v katerem je avtorica združila etnološke in folkloristične vidike ter v obravnavo vključila tudi s prašičem povezano folklorno gradivo – zlasti pregovore, reke, blagoslove in voščila, pa tudi posamične izraze in frazeme, značilne za posavsko območje. Elaborat ni javno dostopen; za njegovo posredovanje se zato zahvaljujemo direktorici Posavskega muzeja Brežice Alenki Černelič Krošelj.

9 Pomembno je poudariti tudi, da gre za edino udomačeno žival, za katero se je po prehodu s pašne na hlevsko rejo razvil poseben proces priprave in kuhanja hrane. Kjer je mogoče, ta proces poteka v zato namenjenem prostoru, imenovanem *svinjska kuhinja* (gl. npr. Počkar 2020: 102).

splošno prinaša srečo (družini in skupnosti po zakolu).¹⁰ Po drugi strani pa ljudje v povezavi s prašiči v ospredje postavljajo smrad, nečistočo, grobost, požrešnost in druge lastnosti, ki dobijo izrazito negativen pomen, kadar jih s prašiča prenesemo na človeka, kar je na posavskem folklorem gradivu povzela Ivanka Počkar:

Njegovemu kratkemu življenju navkljub smo si ga priličili za simbol obilja, bogastva, sreče in zadovoljstva. Temu nasprotno pa je prašič že stoletja deležen kovanja zmerljivk, stereotipnih izjav in prisposodob o nečistosti, nemarnosti in sprijenosti. Za pol anonimno označevanje ničvredneža in njegove sprijenosti je bil v rabi rek: »Včasih je več svinj, kot jih je svinja povrgla.« (Počkar 2020: 35)

Katere vrednote torej povezujemo s prašičem in kakšno vrednost ima prašič za nas?

Vrednote in vrednosti

Ob že navedenem članku Neže Čebtron Lipovec in Matija Svetine (2025), ki naju je spodbudil k razmisleku o vrednotno-vrednostni razsežnosti človeškega odnosa do prašičev v pregovorih, je na teoretski okvir raziskave najbolj vplival antropolog David Graeber, avtor najtemeljitejšega dela o antropološki teoriji vrednosti (2001). Kot ugotavlja, ima sicer angleški pojem *value* tri pomene – sociološkega, po katerem koncipiramo, kaj je v človeškem življenju dobro, pravilno oz. zaželeno; ekonomskega, ki sporoča stopnjo zaželenosti in se meri s tem, koliko so ljudje pripravljeni za to prispevati oz. žrtvovati; in lingvističnega v pomenu smiselne razlike – vendar pa sta za najino razpravo ključna prva dva, ki ju v slovenskem jeziku praviloma tudi različno poimenujemo: o vrednotah govorimo, kadar se nanašamo na sociološki pomen, o vrednostih pa, kadar imamo v mislih ekonomskega.

Graeber je bil kritičen do strukturalističnega pristopa k vrednostim, ki ni upošteval, »kako vrednote vplivajo na življenje ljudi in kaj motivira akterje, da jih uresničujejo« (Robbins in Sommerschuh 2023: 6). Navdihoval se je po delu Victorja Turnerja in Nancy Munn ter vrednosti razumel kot

način, na katerega ljudje zase predstavljajo pomembnost svojih dejanj; običajno se to odraža v eni ali drugi družbeno priznani obliki. [...] Vrednost ni proces javnega priznavanja, ki je že del družbenih odnosov, ampak način,

na katerega ljudje, ki bi lahko storili skoraj vse (vključno z ustvarjanjem povsem novih vrst družbenih odnosov, če bi bile okoliščine prave), ocenjujejo pomembnost tega, kar dejansko počnejo, medtem ko to počnejo. To je nujno družbeni proces, vendar je vedno zakoreninjen v splošnih človeških sposobnostih. (Graeber 2001: 47)

Družbeno priznane oblike vrednosti, ki jih omenja, so denar in drugi ekvivalenti (npr. školjke kula), a kot poudarja, te oblike niso same vir vrednosti: denar – ki ga (po Marxovem zgledu) razume kot »zelo posebno vrsto simbola« – predstavlja vrednost oz. pomembnost ustvarjalnih dejanj (dela) v obliki, ki je družbeno priznana in je vir ustvarjalne moči, ki jo predstavlja. Ljudje potrebujejo denar za uresničitev želja, zaradi katerih so motivirani, da delajo za plačilo. V kontekstu dela je to razlikovanje rezultat načina, kako je delo organizirano: ali je plačano ali neplačano. Ljudje govorijo o vrednosti, ko je delo komodificirano, tj. plačano, o vrednotah pa, kadar delo ni blago in je torej neplačano (Graeber 2013: 224–225).

Podobno kot Čebtron Lipovec in Svetina (2025) tudi Graeber vrednost označuje kot tisto razsežnost vrednote, ki omogoča primerjanje in določanje, ali je nekaj enakovredno ali ne. Po drugi strani je vrednota glede na določeno vrednost neekvivalentna, enkratna, neprimerljiva, ne more (ali ne sme) se pretvoriti v denar:

Nihče ne bo nikoli mogel sestaviti matematične formule za to, kako primerno je izdati svoja politična načela v imenu vere ali zanemariti svojo družino na račun umetnosti. Res je, da ljudje takšne odločitve sprejemajo ves čas. Toda vedno se bodo upirali formalizaciji – že samo predlagati to je v najboljšem primeru čudno, verjetno pa žaljivo. (Graeber 2013: 224)

Na to razlikovanje opozarja tudi kulturni antropolog Michael Lambek, ki dokazuje, da sta (ekonomska) vrednost in (etična) vrednota nesorazmerni, saj se prva nanaša na navidežno relativne, sorazmerne vrednosti, druga pa na navidežno absolutne, nesorazmerne, ki se jih torej ne da (iz)računati. Slednje imenuje vrline (angl. *virtue*) (Lambek 2008).

Po drugi strani pa tako Graeber in Lambek kot antropolog Daniel Miller poudarjajo, da so vrednosti vedno povezane z vrednotami. Miller je pri tem namesto intelektualnih razmislekov o konceptu preučeval vsakdanjo rabo pojma in se namesto o tem, kaj ta je, spraševal, kaj počne (Miller 2008: 1122). Predvideval je, da izraz ustvarja most med vrednostjo v pomenu cene in vrednoto kot neodtujljivo lastnostjo, ker pooseblja vsakdanje kozmologije, po katerih živijo ljudje pa tudi podjetja in vlade (Miller 2008: 1123). Na etnografskih primerih iz poslovnega sveta je pokazal, da ljudje pri uporabi izraza povezujejo ločene vrednostne režime, kot sta cena in moralnost, in da to učinkuje na vsakdanje prakse. V idealnem primeru bi se to, kar preide iz vrednot v (finančno) vrednost, moralo vrniti nazaj k ljudem in okrepiti njihove vrednote; v kapitalističnem

10 Ko govorimo o prinašanju sreče, je glede na ohranjene etnografske zapise smiselno deliti srečonost oz. blagodejnost prašiča za hišno gospodarstvo na dve ravni, ki ju ne smemo zamenjevati. Prvo raven npr. zaznamuje aktivnost (prašič kot žival nekaj dejavno izvaja), drugo raven pa pasivnost prašiča (pozitivni učinki nastanejo z uporabo predmetov ali snovi, povezanih s prašičem). Na prvo raven npr. sodi dialog s prašičem, v katerem neporočena dekleta prašiča sprašujejo po letu poroke (območje Zilje in Kobarida, gl. Möderndorfer 1948: 120, 134), na drugo pa denimo apotropijske lastnosti prašičjega gnoja, npr. za onemogočanje toče (gl. npr. Verdinek 2002: 85–86), najpogostejše pa je navedena dobrodejnost prašičjega mesa za človeka in njegovo osebno srečo (gl. npr. Möderndorfer 1946, 1948).

sistemu bi se torej ustvarjeno bogastvo oz. dobrine, ki jim je pripisana pozitivna vrednost, vrnilo družbi v obliki višje socialne blaginje in boljših storitev – z njo bi podprli uveljavljanje svojih vrednot. Vendar pa odnosi moči in politika pogosto zavirajo uresničevanje idealov. Kot poudarja Lambek (2008: 136), etično naravnost (narediti pravo stvar, biti dober človek, živeti dobro življenje) pogosto nadomeščajo izračuni, kako to, kar hočeš, dobiti pred drugimi ali na njihov račun, kar Miller ilustrativno ponazorila z analizo novodobnih (*newageevskih*) vrednot (2008: 1126–1127). Iz tovrstnega navzkrižja lahko razberemo, da je določene vrednote mogoče hitreje in enostavneje opredeliti s pomočjo vrednosti in jih kvantificirati (npr. *premoženjsko bogastvo* proti *duhovnemu miru*), zaradi česar je njihovo dožemanje manj abstraktno od drugih. Če je vrednota mogoče vrednostno opredeliti z denarno valuto, jo je načeloma mogoče lažje razumeti, ker je materializirana in/ali merljiva.

Za razumevanje tega razmerja je pomembno tudi delo Nancy Munn (1986), ki v svoji študiji prebivalcev otoka Gawa opisuje »transformacijo vrednosti«. Glavna vrednota otoških prebivalcev je bila slava, ki se lahko ustvari ali uniči z dejanji: poveča z izmenjavo blaga, ki širi glas o lastnikovem imenu, zmanjša pa s potrošništvom in čarovništvom. Veliko vlogo pri tem ima hrana: njeno dajanje drugim je znak gostoljubja, ki se povrne v obliki vrednih stvari, med katerimi so najbolj cenjene školjke kula, ki s kroženjem prinašajo slavo; uživanje hrane nasprotno uniči možnosti za ustvarjanje vrednosti, tj. pridobitev školjk in z njimi slave. Prevelika telesna teža tako ponazarja »negativno vrednost«, saj kaže na prekomerno uživanje hrane in izgubljeno možnost, da bi jo pretvorili v vrednoto – tj. da bi jo dali drugim in tako v prihodnosti potencialno postali slavni.

V nadaljevanju ugotovitve iz tega poglavja aplicirava na analizo pregovorov o prašiču. V pregovorih, v katerih ima *prašič vlogo rejne živali*, nekatere njegove lastnosti povečujejo njegovo vrednost in se s tem, kot ugotavlja tudi Miller, ljudem vrnejo v obliki večje blaginje oz. boljšega življenja. Po drugi strani pa so v pregovorih, ki se nanašajo na *prašiča kot metaforo za človeka*, isti atributi negativno vrednoteni kot človekove značajske hibe. S tem se razkrivajo osnovne razsežnosti vrednosti prašiča oz. z njim povezanih vrednot, ki jih podrobneje obravnavava v naslednjem poglavju.

Prašič kot vrednota in vrednost

[P]ri prašičih ne govorimo le o teži, mesu in slanini, ampak tudi o drugih posebnostih, ki se pogosto pojavljajo v različnih ekstremnih povezavah in označevanjih pozitivnih in negativnih lastnosti. S tem pa se že približamo povezavam med prašičem in človekom, povezavam, ki so to žival verjetno najbolj neposredno postavile tudi med člane družinske skupnosti. Skupnosti, ki je leto za letom razvijala obred kolin ter tako omogočala združevanje

sorodnikov in prebivalcev lokalnega okolja za isto mizo. Leto za letom so ob kolinah poskušali odgovoriti na številna življenjska vprašanja, razumeti življenje in smrt, vrednote, moralnosti in nemoralnosti, celo obscenosti, pa tudi razmerja do prednikov. (Bogataj 2017b: 25)

Zgornji citat Janeza Bogataja ponazarja mnoštvo vlog in položajev, ki jih lahko žival, kot je prašič, zavzema v odnosu do človeka. Čeprav je v ospredju zlasti meso, torej mrtva žival (po zakolu), pri njegovem uživanju ne gre zgolj za konzumacijo in zadovoljitev osnovnih človeških presnovnih procesov. Namen analize v nadaljevanju je med drugim ugotoviti, ali je človek v prašiču prepoznal in kot vrednoto vpisal še katero od lastnosti, ki niso neposredno povezane z uživanjem mesa. To je že dlje časa povezano s tržnim odnosom do živali, ki živi živalski element umika in razmerje poenostavlja na dva neživa elementa, denar in meso (prim. Graber 2013; Golež Kaučič 2023).

Enačenje živali z njenim mesom se sicer v najnovejši slovarski opredelitvi prašiča ne zrcali, nakazana pa je pomembna ekspresivno-emotivna razsežnost v jezikovnem izražanju, ki je opazno zaznamovala dožemanje in vrednotenje prašiča. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (gl. eSSKJ 2016–) je namreč prašič opredeljen kot »domača žival z rilcem, valjastim trupom, ščetinasto kožo in krajšim ožjim repom«, kar odraža osnovno biološko podobo živali, kakršna obstaja neodvisno od človeka (z izjemo pridevnika »domača«). Ta predstava se razširi z dvema dodatnima pomenoma, ki sta opredeljena kot slabšalna: »kdor je umazan, zanemarjen ali se mu to pripisuje« in »kdor ima negativne, nesprejemljive moralne lastnosti ali se mu to pripisuje«.

Ta dva slovarska pomena opredeljujeta uporabo besede »prašič« kot zmerljivke, kar dokazuje, da je vrednotenje prašiča kljub vsemu večplastno in ni omejeno zgolj na prehransko razsežnost. Poimovanje živali služi označevanju drugih ljudi glede na določeno vrednoto; tako sta pri zaželeni zmernosti in skromnosti pohlep in požrešnost, kot sta pripisana prašičem, nezaželena. Epistemološka težava, ki se pojavi pri raziskovanju te razsežnosti, pa je povezana s tem, da je tržne odnose na relaciji *meso (telesni deli) – denar (vrednost)* veliko enostavneje opredeliti v odnosu do vrednosti. Vrednoto kot nekakšno splošno prepričanje, ideal ali življenjsko vodilo, po katerem se ravna posamezniki ali skupine, pa je kljub vsemu tudi pri označevanju človeškega značaja mogoče opredeliti vsaj kot pozitivno ali negativno. Povezavo posrednih in neposrednih znakov vrednotnih in vrednostnih razmerij med človekom in prašičem vidiva v pregovornem izročilu. To se oblikuje in spreminja razmeroma počasi (gl. Villers 2022: 8). Čeprav je v folklorističnih analizah rabe pregovorov vedno treba upoštevati kontekst in čim več kontekstualnih dejavnikov, ki vplivajo na razumevanje pregovora, to pri delu z zbirko pregovorov ni mogoče. To je tudi omejitev te raziskave.

Glede na opisano metodologijo in izbrani pristop k pregovornemu gradivu o prašičih sva že ob prvem pregledu

zbranega gradiva ugotovila, da je to lahko v številnih primerih dvoumno. Izkazalo se je, da je v zbranih pregovorih na eni strani opazna predstava o prašiču kot udomačenem živalskem bitju, s katerim človek sobiva zlasti v vzrejemnem odnosu (gl. Minnich 1987; Bogataj 2017a, 2017b). Ti pregovori lahko prašiču odkrito pripisujejo vrednost glede na neko vrednoto – največkrat je to meso v povezavi s prehransko preskrbo (oz. preskrbljenostjo) – lahko pa gre zgolj za opisne primere z navedbo prašiča z izpostavljenimi lastnostmi, ki jih je tej živali mogoče empirično določiti v naravi (npr. vsejednost ali valjanje v blatu). Po drugi strani je isti označevalec lahko uporabljen tudi v primerih, ko je prašič metafora za ekspresiven in slikovit oris zlasti negativnih značajskih in vedenjskih lastnosti človeka. Ti kategoriji sva sprva vzpostavila priložnostno glede na kontekst in namen raziskave, saj sta se med pregledovanjem pridobljenega pregovornega gradiva zdeli najprimernejši za primerjalno analizo vrednot in vrednosti, pripisanih prašičem. Na koncu pa se je izkazalo, da je mogoče prav vse pregovore uvrstiti vsaj v eno od izbranih kategorij, pri čemer izstopa manjša skupina pregovorov, ki jo lahko brez dodatne kontekstualizacije uvrstimo ali v eno ali drugo. V nadaljevanju najprej prikaževa najpogostejše kategorije lastnosti, ki neposredno opisujejo žival in jih v interpretaciji pomena pregovora večinoma ne moremo pripisati člo-

veku. V drugem delu navajava najpogostejše podkategorije lastnosti, ki opisujejo človeka, a lahko pri tem opišejo tudi naravno lastnost prašiča. Posamične podkategorije lastnosti so tako pri prvi kot pri drugi kategoriji razdeljene glede na to, ali so iz konteksta zbirke oz. vira pozitivno ali negativno ovrednotene (kvalitativno vrednote ločiva s predznakoma +/-). Pri posamičnih kategorijah, kjer je to mogoče, pa poudarjava še morebitna kvantitativna razmerja – ko je vrednoti, povezani s prašičem, pripisana še bolj ali manj konkretna vrednost.

Ne glede na to, ali gre za *prašiča kot žival* ali *prašiča kot metaforo za človeka*, je iz gradiva ene in druge skupine pregovorov posebej mogoče izluščiti posamične lastnosti, ki so bile za uporabnike pregovorov izhodiščna pomen-ska motivacija pri oblikovanju pomena pregovora. Kjer so možne dvojne interpretacije pomena pregovorov in pregovornih sestavin s pomenom »prašič« (npr. *prasec* ali *prase*), sva te primere za več transparentnosti in nedvoumnosti opremila z oznakama *ž* (= žival) in *č* (= človek). Oznaki torej nakazujeta, kako je mogoče razumeti pomen celotnega pregovora – ali leksikalna sestavina, ki v pregovoru izraža pomen »prašič«, pomeni samo žival ali tudi človeka. Če je mogoča razlaga po obeh možnostih, sta pregovoru pripisani obe oznaki (*ž/č*).

Pregovorno gradivo navajava s podatkom o razponu letnic izpričanosti pregovora v virih, vključenih v zbirko *Pregovori 1.1*. Pri tem opozarjava, da npr. izpričanost pregovora v drugi polovici 19. stoletja ne pomeni nujno, da ga danes ne poznamo več, le da se v virih, ki so nastali pozneje in so prav tako vključeni v zbirko, ni več pojavil. Enako velja v obratni kronološki smeri – če je pregovor v zbirki izpričan šele leta 2000, to ne pomeni, da ga v slovenskem jezikovnem prostoru v 19. stoletju še nismo poznali.

Pregovorno vrednotenje prašičjih lastnosti

V spodnjih podkategorijah so poimenovanja za prašiča uporabljena v pregovorih, s katerimi je ovrednoten prašič kot žival v odnosu do človeka. Gre za pregovorno gradivo, ki lahko govori o stvari, nauku ali ideji, ki je s prašiči popolnoma nepovezana, a pri tem prašičem vseeno pripisuje neko lastnost in žival tudi ovrednoti.

Glasna žival (-): Cviljenje in značilno kruljenje prašiča je označeno kot neželjeno, saj ga je gospodar nekoč dojemal za nepotreben hrup in vznemirjanje – podobno kot pri otrocih. Cviljenje obenem označuje proces zakola in čas kolin, ki pa je številnim dekletom in ženskam v Posavju pustil številne travme (gl. Počkar 2020). Oglašanje prašiča tematizirajo pregovori: *Sposojen pujs kruli vse leto* (2001; č); *Veliko krika, pa malo volne; kakor tisti, ki je prašiča strigel* (1887–1889; ž) in *Bog ne posluša vsake svinje, ki za plotom kruli* (2000; č).

Umazana žival (-): Povezave prašiča z zemljo, blatom, lužami so zelo stare, saj ga številne kulture povezujejo s telesno nečistostjo, ki je posledica vrednotenja prašičjega

Tabla ob smerokazu na Osolnik v občini Medvode, ki ponazarja pomenske razsežnosti besede prašič (foto: Saša Poljak Istenič, 7. 9. 2025).

ritja ali valjanja po blatu, kar je za človeka nesprejemljivo, za prašiča pa biološka potreba (gl. Počkar 2020; tudi Baert idr. 2022). Nečisto zunanost prašiča tematizirajo številni pregovori, npr.: *Prešič rije v blato, če je prav fajmoštrov* (1987; č); *Obleci prašiča v zlato, a on pojde zopet v blato* (1931; č) in *Svinja se v blatu zredi* (1983–1985; č). Most oz. povezavo med telesno in moralno nečistostjo, ki jo v nadaljevanju podrobneje razčleniva pri naslednji skupini pregovorov, pa je pregovor: *Kdor se neče osvinjati, naj se ne meša ne med prešiče ne med pijance* (1987; ž).

Nečistost je pogosto povezana tudi s koprofagijo ali hranjenjem z lastnimi iztrebki; gre torej za nečistost ravnanja, ki zunanjetesni dodaja tudi notranjetesno nečistost. Obe razsežnosti sta tesno povezani s prašičjo biologijo in sta bili v zgodovini kontekstualizirani zlasti z ozirom na verovansko predstavo v judovsko-krščanskih religijskih tradicijah (gl. Essig 2015): *Gospoda streže na besedo ko prasica na govno* (1934–1974; ž). Fiziološki učinki koprofagije sicer raziskovalcem še niso povsem znani (Aviles-Rosa idr. 2019).

Neugledna, neplemenita žival (-): Zlasti v odnosu do kovanja kot najplemenitejše živali na kmetiji pregovori poudarjajo kontrast med eno in drugo živaljo (prim. Makarovič 1991: 31, 32): *Kmetovskemu človeku gosposka sukna tako stoji kakor prasici sedlo* (1842; ž).

Neposlušna, svojeglava žival (-): Zgoraj sva že omenjala vzporednice med prašički in otroki ter sovpadanje njihovih vlog v nekaterih družinah, na tem mestu pa dodajava, da tudi raba pregovorov v preteklosti potrjuje te vloge. Tako prašiček kot otrok sta oblika naložbe, ki pravo vrednost za družinsko gospodarstvo pokaže šele čez čas, zaradi česar je po mnenju gospodarja potrebna čvrsta vzgoja (prim. Huzjan 2024: 151–152; v nadaljevanju gl. tudi razlago prašiča kot »mesne« naložbe, ki ji je pripisana pozitivna vrednost): *Detetu in prasetu ni mogoče nič dopovedati* (1983–1985; ž).

Vsejeda žival (+): Kot omenjava v prvem delu članka, je prašič največja domača vsejeda žival, zato ne preseneča, da v pregovornem gradivu prašiči uživajo vse od buč, korenja in želoda do otrobov in pomij. Vsejednost kot lastnost se v človeški presoji dopolnjuje zlasti s pripisovanjem domnevne požrešnosti (gl. v nadaljevanju). Odnos prašič – vrsta krme se jasno odrazi v pregovoru *Svinja bere želod, pa ne ve, odkod pada* (1974; č) ter *Kadar je buča zrela, jo moramo svinjam položiti* (1974; č/ž).

Okusno meso (+): Kakovost okusa mesa se v pregovorih poudarja zlasti v drugi polovici 20. stoletja (glede na letnice spodaj navedenih pregovorov), ko svinjsko meso ni več ključno za človekovo preživetje in postane dobrina, cenjena zaradi maščobe in bogatega okusa; v tem obdobju postane svinjina ena od vrst mesa, ki so na voljo posamezniku (potrošniku): *Ni ga tiča čez prašiča* (1975–1999; ž) in *Ni ga ptiča čez prašiča* (2000; ž); *Vsaka jed je boljša, če*

prašič not stop (1999; ž);¹¹ *Jed je boljša, če svinja vanjo stopi* (2002; ž) in *Najboljši jezik je svinjski* (1983–1985; ž). Po drugi strani pa je treba glede na starozavezni svetopisemski kontekst, ki je pomembno zaznamoval razvoj slovenske slovstvene folklore, omeniti, da je svinjina opredeljena kot nečisto meso.¹² Vendar pa tega nisva uspela zaznati v nobenem delu slovenskega pregovornega izročila.

Cenjeno meso (+): Pregovorno gradivo ohranja prepričanje o pravi vrednosti prašiča, ki se pokaže šele po smrti, in sicer v količini oz. teži mesa. V ljudski terminologiji ločimo med zvezama *živa* in *mrtva vaga*, tj. med telesno težo žive rejne živali in končno težo očiščenega in razkosanega mesa, pripravljenega za uporabo v prehrani. Razmerje do mesa se jasno odrazi v naslednjih pregovorih: *Prasici in trgovci se vagajo po smrti* (1927–1978; ž); *Lakomnik in prešič sta šele po smrti koristna* (1919; ž). Odstopanje, ki znova vzpostavlja vzporednico med vzgojo otrok in vzrejo prašičev, pa je v poudarku kratkosti življenjskega cikla rejne živali: *Revnih ljudi prešiči in bogatih ljudi otročiči so kmalu zreli* (1922; ž).

Zaradi omejenih možnosti za vzrejo in pridobivanje mesa je bilo uživanje mesa nevsakdanje in omejeno na praznični čas, kar je neposreden odraz vrednosti mesa, ki vzajemno označuje tudi praznike (ker so bili pomembni, se je jedlo meso, in ker se je jedlo meso, so bili pomembni): *Vsak udek ma svoj gudek* (1957; ž). Razlaga tovrstne načrtne porazdelitve uživanja mesa čez leto v naslednjem primeru pojasnjuje pomen pregovora in jo je zato mogoče opredeliti kot paremiološko razširitev (gl. Meterc 2022): *Vsak udek ima svoj gudek: glava je za o pustu, pleče je za Veliko noč in parklji za žuco*¹³ (1950; ž).

Blagostanje (+): Pregovori prejšnje kategorije označujejo prehod od okusnosti mesa k dobri hrani kot enem od domnevnih treh splošnih znakov človekovega (moškega!) blagostanja: *Tri naj večje dobrote so: vinska kapljica, svinjska reberca pa ženska stegenca* (1987; ž). S poosebitvijo sreče kot pastirice pa naslednji primer sporoča, da vzreja svinj jamči izobilje in srečo: *Sreča svinje pase* (1987; ž).

Rejena, ješča žival (+): Prašič je bil še zlasti cenjen zaradi zmožnosti uživanja relativno velikih količin hrane v razmerju do lastne telesne mase. Presežek energije, ki ga prejme iz hrane, shranjuje v telesno maščobo, ki je še zla-

11 Razširjene so tudi variante pregovora s konkretnimi poimenovanji jedi; Janez Keber denimo navaja primer *Ričet je boljši, če je prašič vanj stopil* (Keber 1996: 332).

12 Opis simbolne vloge prašiča in njegovega mesa najdemo v Levitiku, tj. v tretji Mojzesovi knjigi: »Izmed prežvekovalcev in izmed tistih s parklji pa ne smete jesti kamele, ker sicer prežvekuje, pa nima parkljev: za vas je nečista; skalnega jazbeca, ker sicer prežvekuje, pa nima parkljev: za vas je nečist; zajca, ker sicer prežvekuje, pa nima parkljev: za vas je nečist; in svinje, ker sicer ima parklje, preklane parklje, pa ne prežvekuje: za vas je nečista. Njihovega mesa ne uživajte in njihove mrhovine se ne dotikajte: za vas so nečiste« (SPP3 2021: 3 Mz 11,4–8; poudarek avtorjev).

13 Najverjetneje gre za narečno poimenovanje žolce.

sti cenjena, prenašanje in izdatnejše rejenje pa je omogočil šele prehod s pašne reje na hlevsko, v kateri prašič dobi bolj kalorično hrano, obenem pa je omejeno njegovo gibanje (Li in Patience 2017). Ta prašičja zmožnost obilnejšega hranjenja ima neposredno povezavo s trajno prehrambno preskrbljenostjo. Slednjo sta na slovenskih tleh v zgodovini zagotovila šele krompir in koruza (Lazarevič 2022: 144), ki sta se začela vse pogostejše uporabljati v prehrani ljudi in živali, meso pa je kljub omenjeni klavniški in mesnopredelovalni dejavnosti v tridesetih letih 20. stoletja ohranilo status prestižnejšega živila.

Do srede 19. stoletja je postal krompir priljubljena jed in je pozitivno vplival tudi na razvoj prašičereje, ki je v primerjavi z ovčerejo postajala vse pomembnejša (Godina Golija 2006: 65). Po Makarovičevi oceni je bil prašič zelo pomemben za kmečko gospodarstvo, vendar izguba prašiča po njegovem ni bila primerljiva s poginom govedi, ki je kmečkim družinam celo leto omogočalo pridobivanje mleka in preskrbo s širokim naborom mlečnih jedi. Prašičja mast in meso se zaradi nizke frekvence pridobivanja nista mogla količinsko primerjati s pridobivanjem mleka (prim. Makarovič 1991: 30). Imeti prašiča je torej pomenilo razpolagati s pomembnim prehranskim virom: *Nima ne krave ne prasca* (1974; ž); *Težko hiši, ki nima poleti krave, a pozimi prasca* (1974; ž); *Kdor zelje sadi in prasce redi, temu se lakote bati ni* (1940; ž); *Človeka redi delo, prešiča pa človek* (1987; ž).

Kot sva že nakazala, se lahko ješčost stopnjuje do požrešnosti, ki je pripisana prašičem: *Če v zelje prešič cebne, malokdaj kaj vstane*¹⁴ (1852–1859; č). Z rejenostjo prašičev je povezano tudi vreme – medtem ko prašiči pozimi zaradi večje porabe kalorij počasneje pridobivajo na telesni teži (gl. zgoraj naveden pregovor: *Težko hiši ...*), pa je nekatere mogoče povezati tudi z vremenskimi napotili, ki so se ohranjali kot odraz starejših verovanjskih predstav (prim. Möderndorfer 1941): *Če je Martinje na petek, bodo prašiči suhi* (1970; ž).

Pregovor *Od mlina ne praséta od krčme ne dekléta* (1868–1912; ž) poudarja možnost razvajanja prašičev pri reji, če se jih krmi z boljšo hrano, zaradi česar je mogoče, da ne bodo želeli uživati manj kakovostne krme od tiste, na katero so se navadili. Neposredno povezavo s hrano (med količino hrane in njeno izbiro) pa izraža pregovor, ki poudarja tudi razsežnost reje kot naložbe v prihodnost: *Mast raste iz rilca* (1987; ž). Ješčost in z njo povezana rejenost gospodarju oz. rejcu sicer narekujejo skrb, da prašiča dovolj hrani. Pomen zadostne prehrane prašičev in povezava med rejenjem kot rastočo vrednostjo, ki jo je mogoče določiti, se tako kaže v pregovoru *Še prase je malo vredno, če se ne more najesti pri enem koritu* (1927; ž).

Prašič je naložba (+): Najočitnejši primer sovpadanja vloge prašiča in otroka je pregovor *Otrokove roke in svinjsko korito morajo biti zmeraj polni* (2000; ž).

Kratkost življenjskega cikla (+/-): Kratkost življenjskega cikla prašiča, ki se je znašel v prireji in se mu obeta zakol, je poudarjena v dveh pregovorih. Prvi nakazuje visoko frekvenco menjav za koritom in je nasploh zelo priljubljen: *Korita ostanejo, svinje se menjajo* (2000; č). Naslednji primer sva že navedla; opisuje kratkost življenja prašičev, ki so v reji pri tistih kmetih, ki jih ne morejo dolgo rediti ali pa njihovo meso potrebujejo že prej, da lahko preživijo: *Revnih ljudi prešiči in bogatih ljudi otročiči so kmalu zreli* (1922; ž).

Žival kot odraz gospodarja (+/-): Odnos na ravni rejec – rejna žival je v pregovornem gradivu poenostavljen po preprostem vzorcu: *kakor je rejen prašič, tako dober je gospodar*. Pri tem se merila za presojo vsakokrat nekoliko razlikujejo – velikokrat se nanašajo na gospodarjevo ali gospodinjino spretnost oz. skrbnost ter koliko hrane in časa namenjata živali: *Ne glej korita, glej le prešiča* (1852–1859; č); *Skrbnost gospodinje je najboljša met za svinje* (neznano leto; ž). »Lepa« v naslednjem pregovoru pa najbrž pomeni »lepo urejena«, kar pomeni, da je delo kmeta ali kmetice, ki se ukvarjata z rejo prašičev, umazano in naporno: *Lepa ženska ne zredi lepega prašiča* (1995; ž).

Pregovorno vrednotenje človeških lastnosti

V tem poglavju so poimenovanja za prašiča uporabljena v pregovorih, ki so namenjeni vrednotenju značajskih lastnosti pri ljudeh. Če se je del pregovorov prejšnjega poglavja nanašal tako na žival kot na človeka, so pregovori v nadaljevanju namenjeni izključno metaforizaciji domnevnih prašičjih lastnosti, s katero se prenesejo na človeka – zlasti na njegovo vedenje in značaj.

Pohlep, požrešnost (-): Zlasti ješčost in rejenost prašičev, ki sta v kmetijsko-vzrejnem kontekstu obravnavani kot pozitivna atributa, se v metaforizaciji in označevanju človeških značajskih lastnosti preobrazita v prispodobo požrešnosti in pohlepa nasploh. Gre za vse oblike prekomernosti, med katerimi ne gre zgolj za požrešnost posameznega naslovnika: *Kdor se med otrobe meša, ga svinje snedo* (1825–1999; č). Gmotno ugoden položaj, ki omogoča osebno pridobitništvo, je med drugim pregovorno opredeljen kot korito, izkoriščevalci tega položaja, čeprav zgolj začasni, pa so enačeni s svinjami: *Korita ostanejo, svinje se menjajo* (2000; č). Želja po nečem, ne da bi bilo zeleno ozaveščeno, od kod prihaja, pa ponazarja omejenost in naravnost k preprostosti, ki vodi v brezbržnost – kaže odsotnost potrebe po refleksiji nečesa samoumevnega: *Svinja bere želod, pa ne ve, odkod pada* (1974; č). Ta pregovor je verjetno starejšega nastanka, saj je moral nastati v času, ko je bila paša svinj še povezana z želodom in žirom s travniško-gozdnih pašnikov (gl. Makarovič 1991: 30).

¹⁴ Glede na starost zapisa lahko po smislu predvidevamo, da gre za glagol *ostati*, ne *vstati*.

Preračunljivost (-): S pohlepom in požrešnostjo je povezana tudi preračunljivost. Ta je usmerjena k premagovanju šibkejših od sebe, ki so lahek plen, ter k postopni krepitvi moči: *Prasec prasca ne požre, če sta oba enako velika prasca* (1961; č).

Nazadnjaškost, nekulturnost (-): Prispodoba za nazadnjaškost izhaja iz že omenjenega stika prašiča z blatom in umazanijo ter je povezana z njegovim preprostim življenjem, saj mu druge dobrine očitno ne pomenijo kaj dosti. Na temelju telesne umazanije oz. nečistosti se je razvila tudi oznaka za etično nečistost človeških dejanj: *Nima smisla dajati svinjam draguljev* (1998; č);¹⁵ *Vsaka svinja svinjsko misli* (1983; č); *Obleci prašiča v zlato, a on pojde zopet v blato* (1931, č); *Ne daj gosel svinji in bobna oslu* (1852–1859; č).

Razvratnost in pohujšljivost (-): Pregovorom o umazanosti živali, ki vrednotijo prašičje lastnosti, je treba na tem mestu dodati pregovor *Vsaka svinja svinjsko misli* (1983; č). Ta se namreč lahko poleg pripisovanja telesne nečistosti uporablja tudi za oznako duhovne nečistosti, ki izhaja iz moralno izprijenega in nesprejemljivega vedenja. Gre za višjo raven označevanja, ki jo je folkloristka Saša Babič med drugim tematizirala s pomočjo prašičjih zmerljivk, namenjenih pohotnim in/ali pijanim moškim (Babič 2024: 77). Moralna izprijenost pa se lahko nagiba tudi k prekomernosti in ekscesnosti ter ni povezana le s sebičnim kopičenjem dobrin in izboljševanjem lastnega gmotnega položaja. V pregovornem gradivu se najpogosteje povezuje še s pijančevanjem in razvratnim, pohujšljivim vedenjem, ki izhaja iz povezave pohotnih moških s prašiči (prim. Babič 2024; gl. zgoraj). Svinja tako pomeni skupni splošni simbol nečistega, moralno spornega vedenja in ravnanja: *Pri prvem kozarcu postane človek ovca, pri drugem lev, pri tretjem svinja* (neznano leto; č).

Sebično ravnanje (-): Sebičnost je poudarjena zlasti v prehranskem smislu ter se neposredno povezuje z negativno vrednoto požrešnosti in siceršnje prašičje zmožnostjo zaužitja razmeroma velikih količin hrane, ki sva jo že omenila: *Vsako prase rije zase* (2000; č); *Sam zá se, ko prase* (1887–2001; č); *Vsaka svinja naj si rije svoje korenje* (1987; č) in *Vsaka prasica sebi korenje ruje* (1983–1985; č).

Dvoličnost, samozaverovanost (-): Vzrok za presojanje drugih po dvojnih merilih in namerno hinavščino je lahko to, da posameznik ni zmožen videti lastne napake, druge pa presoja po drugačnih (strožjih) merilih kot sebe. To prikazuje pregovor *Nobeni svinji svoj drek ne smrdi* (1999; č).

Ozkoglednost (-): Omejenost duhovnega obzorja posameznika in nezmožnost poistovetenja s položajem druge-

ga/drugih se kaže tudi kot ena od oblik ozkoglednosti – ko zmore posameznik pojave dojemati le z lastnega gledišča: *Svinjam je vse svinjsko* (1975; č). Pregovor ima kar nekaj možnih pomenskih interpretacij (ena od njih je zgoraj omenjena pri nemoralnem početju), zato ga navajava posebej.

Brezznačajnost, neodgovornost (-): Nečistost, povezana z navadami, ki jih v naravnem okolju razvije prašič, je preko umazanije kot metafore za etično sporna dejanja prisotna tudi v pregovorih, v katerih je prašič prispodoba za človeka:¹⁶ »Vse, kar družba prepozna za napako, za nedopustno, nekorektno, izkoriščevalsko dejanje, označi kot umazanijo, ki je ne pozabi. Ob sporazumevanju s takimi člani družbe je družba v svarilo izoblikovala misel: *Umazana svinja hoče še druge umazati*« (Babič 2022a: 49, prim. 2002; č). Nečista dejanja torej ne vplivajo le na tistega, ki jih izvaja, temveč tudi na tiste, s katerimi je človek obdan, zlasti če želi odgovornost za storjeno prenesti na druge.

Kaj nam torej sporočajo pregovori o prašiču?

Pregovori, ki sva jih podrobno razčlenjevala v kategorijah *prašič kot žival* in *prašič kot človek*, po eni strani izkazujejo simbolno projekcijo stereotipiziranih in izrazito negativnih značajskih ali vedenjskih lastnosti prašiča na ljudi, po drugi strani pa pozitivno vrednotenje enakih atributov pri prašiču kot rejni živali, ki je pomemben vir mesa. Med pregovori obeh kategorij je občutna razlika. Prašič kot žival je v gradivu, ki sega od srede 19. do prvih let 21. stoletja, dosledno povezan s hrano in je pozitivno ovrednoten, saj obeta prehransko preskrbljenost in celo izobilje. Tradicionalno je torej za kmečko družino, ki je skrbela za njegovo vzrejo, napovedoval obdobje varnosti. V nasprotju s pregovori, v katerih prašič nastopa kot človek, pa se mu je dejanska vrednost glede na omenjene vrednote (preskrbljenost, obilje, varnost) vsakič znova pripisovala šele po smrti, tj. po zakolu, ko je postalo jasno, kakšno je njegovo meso, koliko je masti in kolikšen je izkupiček rejčeve »žive naložbe«. Takrat se je tudi vedelo, koliko in kakšne bodo »mesne transakcije«, kdo vse bo v vaški ali neki drugi lokalni skupnosti po kolinah deležen darov. S tem je gospodar lahko preračunal tudi, koliko bo ostalo zanj in njegovo družino (prim. Minnich 1987). Prašič je torej v pregovorih tradicionalno opredeljen kot družinska zaloga hrane in živa valuta v lokalnih ekonomskih transakcijah vaške skupnosti. Posamezne negativne lastnosti (glasnost, umazanost, neposlušnost) se večinoma razume kot naravna in sprejemljiva odstopanja, ki jih odehta končna vrednost pridobljenih dobrin po zakolu živali.

15 Gre za razširjeni biblični frazem *metati bisere svinjam* (prim. SPP3 2021: Mt 7,6: »Svetega ne dajajte psom, in svojih biserov ne mečite svinjam, da jih ne pomendrajó z nogami in se nato obrnejo ter vas raztrgajo.«). Zaradi omejenih podatkov o razširjenosti pregovorne oblike razmerja med potencialnim pregovorom (tj. med obliko, za beleženo v zbirki *Pregovori 1.1*) in frazemom ne moreva opredeliti.

16 Enako denimo svinja (podobno kot pes) označuje človeško ravnanje že v svetopisemskem kontekstu: »Za take bi bilo bolje, če ne bi spoznali poti pravičnosti, kakor pa da so jo spoznali, a so se kljub temu obrnili proč od svete zapovedi, ki jim je bila izročena. Take doleti, kar pove resničen pregovor: Pes se vrne k lastnemu izbljuvku, in: Svinja se okopa, pa se spet valja v blatni luži« (SPP3 2021: 2 Pt 2,21–22).

Po drugi strani pa je v pregovorih prašič metafora za označevanje človeka, v kateri lahko enake lastnosti dobijo izrazito negativno vrednost. Ješčost se spremeni v požrešnost, rejenost v pohlep, umazanost v moralno nečistost, neposlušnost v razvratnost. S tem prašič v pregovorih postane učinkovita prispodoba, ki se v antropocentrični perspektivi uporablja za kritiko človekovih vedenjskih in značajskih pomanjkljivosti. Odmik od negativnega vrednotenja živali se pojavi takrat, kadar je ta človeku v neposredno gmotno korist. To še zlasti zaznamuje odnos med človekom in prašičem, saj gre za odnos, ki vsaj po predstavljenem pregledu gradiva ponazarja eno večjih razlik med pozitivno ovrednoteno, tj. glede na vrednoto kvantificirano vrednostjo živali (vsota njenih telesnih delov po zakolu), in negativno ovrednoteno vrednostjo značajskih lastnosti, ki so s prašičem kot metaforo preslikane na človeka ter jih je znatno težje opredeliti zgolj s pomočjo pomenske analize pregovorov in njihovih sestavin.

Med obema sklopoma pregovorov se pojavljajo tudi primeri, kjer je pomen prašiča dvoumen in lahko hkrati pomeni žival in človeka. Prav ti pregovori kažejo na tesno prepletenost materialnega sveta kmečkega vsakdanjika in simbolnih jezikovnih sredstev, uporabljenih za izražanje moralne presoje. Pregovori tako odsevajo dinamiko med vrednotami (npr. skrb za prehransko preskrbljenost, varčnost, pridnost) in nevrednotami oz. negativnimi vrednotami (pohlep, sebičnost, nečistost), ki se projicirajo bodisi na žival bodisi na človeka. To nasprotje potrjuje, da pregovori delujejo kot orodje tako pragmatičnega kot moralnega orientiranja v skupnosti.

Sklep

Ta razprava je uvod v obsežnejšo etnografsko raziskavo o vlogi prašičev v vsakdanjem življenju. Metodologija članka, ki je upoštevala pregovore v digitalni zbirki, ob katerih ni zapisanega niti konteksta rabe niti načina zbiranja, je kljub kategorizaciji in sistematični analizi omogočila zgolj preliminarne sklepe o vrednotenju te domače živali. Čeprav folklorno gradivo ne razlikuje med pasmami prašičev, se nameravava v nadaljevanju podrobneje ukvarjati z edino avtohtono pasmo v Sloveniji, krškopoljcem, saj je ta glede na etnografske drobce iz dostopnih objav in najinih bežnih raziskav izrazitejši primer pripisovanja vrednot in vrednosti kot druge prašičje pasme. Kot poudarja Ivanka Počkar (2020: 132), se krepí zavedanje o pomenu in načinu reje krškopoljca, ki velja za kulturno dediščino in dejavnik biotske raznovrstnosti tako na območju Krško-Brežiškega polja kot širše, po drugi strani pa je njegovo meso (znova) med najbolj cenjenimi vrstami svinjine, prireja pa zato večja od povprečne:

Pravijo, da je meso veliko boljše kot od drugih pasem; da pa je mastnost odvisna predvsem od prehrane, so pokazali tudi v soboto, ko je pod nožem končal kar 450 kilogramov težak merjasec, ki ni imel niti za dva pr-

sta maščobe. Merjasec v svojem triletnem življenju ni plemenil le domačih 16 plemenskih svinj, pač pa tudi kakšno iz okolice, tako da se za prihodnost avtohtone slovenske pasme ni treba več bati. Iz prašiča, ki je končal pod spretnimi rokami mesarja Rasta Glogovška z Velike Doline in domačinov ter prijateljev, bo mogoče narediti kar spoštljiv kup klobas in drugih mesnih dobrot, prav za predelavo pa naj bi bil krškopoljski prašič najboljši. (Gazvoda po Počkar 2020: 18)

Tehtnejše zgodovinske in etnološke raziskave prašičereje in kolin so v navezavi na pregovore pokazale, da je imel prašič izjemno pomembno in izrazito pozitivno vlogo v tradicionalnem kmečkem gospodarstvu, ki pa se je praviloma v obliki kolin »izmerila« šele po njegovem zakolu. Koline je bilo mogoče prodati ali podariti oz. zamenjati za določene usluge. Vsejednost, ješčost in rejenost so bile vrednote, ki so po smrti prispevale k večji vrednosti prašiča; ta je podpirala vrednote, kot so preskrbljenost, obilje in varnost. Hkrati pa so prašiča prav zaradi ključnega pomena v družini in lokalni skupnosti pogosto vzporejali z družinskimi člani (še zlasti otroki) ter njegovo vedenje oz. lastnosti primerjali s človeškimi. V moralnem obzorju (kmečkega) prebivalstva je tako imel prašič pogostejše negativen kot pozitiven prizvok; ta je opozarjal na družbeno nezaželeno, neprimerno, skrajno vedenje in lastnosti, npr. požrešnost, pohlep, debelost, umazanost in razvratnost. Treba je omeniti, da lahko postopni razvoj najbolj negativno ovrednotenih lastnosti prašiča, uporabljenih tudi za označevanje človeškega značaja, pripišemo prav človeku in načrtnemu prehodu od čredne reje na prostem k hlevski reji v ograjenem prostoru. Omejevanje prostora za gibanje, ločevanje posamičnih živali, povečanje kaloričnega vnosa, a tudi bolj strukturirana skrb za vzdrževanje svinjaka in pripravo kuhane hrane so povečali število in dolžino stikov, namenjenih reji prašičev. Velik del pregovorov, ki tematizirajo požrešnost, sebičnost in umazanost, bi zato utegnil nastati šele po spremembi načina prašičereje in prenosu reje živali s pašnikov v svinjake.

Anekdotične novejšje objave, s katerimi sva uvedla razpravo, nakazujejo na premike v vrednotenju prašiča (predvsem) v nekmečkem okolju: vietnamski prašički so v nasprotju s prašiči v (tradicionalni) kmečki družbi cenjeni, dokler so majhni in se zanje lahko skrbi kot za hišne ljubljence, se jih ljubkuje in razvaja; njihova vrednost pa pada, ko postanejo podobni »klasičnim« prašičem s kmetije in potrebujejo večjo »naložbo« v skrb (prehrano, prostor, zdravje ipd.) – finančno in delovno. V tem primeru smrt prašiča lastniku ne prinese vrednosti, pač pa občutek finančne in čustvene izgube. V pregovorih je prašičem tradicionalno pripisana le vloga rejne živali, ne pa tudi druge vloge, ki jih opravljajo v sodobni družbi – od spremljevalcev do službenih in terapevtskih živali.

Pregovorno gradivo sicer kaže, da se v slovenskem jeziku, s tem pa tudi družbi in prostoru, oba pomena angleške besede *value* – vrednota in vrednost – ne izključujeta.

Moralna in materialna ekonomija se nenehno prepletata in zaznamujeta medsebojne odnose. Značilnosti prašiča, ki so družini in skupnosti koristile (vsejednost, ješčost, rejenost), so bile v povezavi s člani te skupnosti pojmovane kot znak moralne šibkosti, saj so poimenovala odklonsko vedenje in lastnosti (požrešnost, pohlep, sebičnost, nesolidarnost). Pregovori nam razkrivajo tako pragmatične kot moralne orientacije določene skupnosti v nekem času in prostoru, ki pa jih zaradi pomanjkljivosti metapodatkov o gradivu v zbirkah težko (zanesljivo) določimo. To vrzel bi, kot omenjeno, zapolnila etnografska raziskava o odnosu človeka in prašiča ter drugih kulturnih vidikih prašiča v sodobni (kmečki in urbani) družbi, ki bi lahko – v skladu s pozivi za pravice živali (prim. Golež Kaučič 2025) – opozorila tudi na »prijaznejšo rejo, skrb in spoštljiv odnos do prašičev kot čutečih in pametnih živih bitij« ter pozvala »k ohranjanju nesnovne dediščine znanj in modrosti o vzreji, negi, zdravljenju, prosti paši in sočutnem ravnanju s prašiči, preden [s prašiči povezana nesnovna dediščina] povsem izgine, ne da bi se ob njej zamislili in jo upoštevali pri svojih ravnanjih« (Počkar 2020: 37).

Zahvala

Raziskavo je finančno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije v sklopu projekta Jezik, kultura in vrednote: Gospodarska podoba vsakdanjika v slovenskih folklorih obrazcih (ARIS P6-50197) in raziskovalnega programa Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika (ARIS P6-0088).

Literatura in viri

- 24 UR ZVEČER: Miniaturni pujs, ki doseže težo 300 kilogramov. *24ur.com*, 16. 7. 2025; <https://www.24ur.com/novice/tujina/miniaturni-pujs-ki-doseze-tezo-300-kilogramov.html>, 16. 7. 2025.
- ALER: Vietnamski prašiček kot domači ljubljencek. *Aler.si*, 23. 5. 2012; <https://www.aler.si/novice/vietnamski-prasicek-kot-domaci-ljubljencek>, 16. 7. 2025.
- AVILES-ROSA, Edgar O., Anoosh Rakhshandeh in John J McGlone: Preliminary Study: Depriving Piglets of Maternal Feces for the First Seven Days Post-Partum Changes Piglet Physiology and Performance before and after Weaning. *Animals (Basel)* 9/5, 2019, 268.
- BABIČ, Saša: *Beseda ni konj: Estetska struktura slovenskih folklorih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- BABIČ, Saša: Pogled v jezik smeti in umazanje. V: Dan Podjed in Katarina Polajnar Horvat (ur.), *Nevidno življenje odpadkov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022a, 41–52.
- BABIČ, Saša: Raziskovanje paremioloških enot in nastajanje znanstvene zbirke pregovorov v okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. *Slavistična revija* 70/3, 2022b, 289–298.
- BABIČ, Saša idr.: *Collection of Slovenian Paremiological Units Pregovori 1.1*. Slovenian Language Resource Repository CLARIN.SI, 2023; <http://hdl.handle.net/11356/1853>, 2. 6. 2025.
- BABIČ, Saša: Živali kot stereotipizacijski in karakterizacijski element v slovenskih poimenovanjih. *Traditiones* 53/1, 2024, 69–84.
- BAERT, Sarah, Lydiane Aubé, Derek B. Haley, Renée Bergeron in Nicolas Devillers: The Protective Role of Wallowing Against Heat Stress in Gestating and Lactating Sows Housed Outdoors. *Physiology & Behavior* 254, 2022, 113898.
- BOGATAJ, Janez: *Mojstrovine s kranjsko klobaso iz Slovenije*. Ljubljana: Založba Rokus Klett, 2011.
- BOGATAJ, Janez: *Ni ga tiča čez prašiča! Kultura kolin na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Rokus Klett, 2017a.
- BOGATAJ, Janez: *Koline*. Ljubljana: Založba Rokus Klett, 2017b.
- BURJA, Alenka: Potrošnja hrane – proteini živalskega izvora. *Kazalci okolja v Sloveniji*, 27. 9. 2024; <https://kazalci.arso.gov.si/sl/content/potrosnja-hrane-proteini-zivalskega-izvora-0>, 16. 7. 2025.
- ČEBRON LIPOVEC, Neža in Matija Svetina: Vrednosti in vrednote: Razmislek o rabi temeljnih pojmov v interdisciplinarnem delu konservatorske stroke. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 65/1, 2025, 27–36.
- DOLENC, Milan: *Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani in Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1999.
- ESSIG, Mike: *Lesser Beasts: A Snout-to-Tail History of the Humble Pig*. New York: Basic Books, 2015.
- eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Spletni rastoči slovar, 2016–. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; <https://fran.si/201>, 14. 10. 2024.
- GODINA GOLIJ, Maja: *Prehranski pojmovnik za mlade*. Maribor: Aristej, 2006.
- GODINA GOLIJ, Maja: Hrana in praznovanja: Meso in mesne jedi v prazničnih jedilnih obrokih na Slovenskem. *Etnolog* 24/75, 2014, 59–79.
- GOLEŽ KAUCIČ, Marjetka: »Človek je najhujša zver«: Živali v folklori, literaturi in kulturi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2023.
- GOLEŽ KAUCIČ, Marjetka: Home Pig Slaughter; or, the Redefinition of Tradition and the Industrial Holocaust. V: Marjetka Golež Kaučič in Saša Babič (ur.), *Animals in Focus / Živali v žarišču*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2025, 115–166.
- GRAEBER, David: *Toward an Anthropological Theory of Value: The False Coin of Our Own Dreams*. New York: Palgrave Macmillan, 2001.
- GRAEBER, David: It is Value that Brings Universes into Being. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3/2, 2013, 219–243.
- HUZJAN, Vanja: Ethnological Analysis of Lexeme 'otrok' (Child) in the Collection of Slovenian Paremiological Units on Clarin.si. V: Saša Babič, Nataša Jakop in Rok Mrvič (ur.), *Paremiologija med tradicijo in sodobnostjo / Paremiology between Tradition and Innovation*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024, 151–179.
- JAKOBSON, Roman O. in Petr G. Bogatyrev: Fol'klor kak osobaja forma tvorčestva [Die Folklore als eine besondere Form der

Schaffens]. V: Petr G. Bogatyrev (ur.), *Voprosy teorii narodnogo tvorčestva*. Moskva: Iskustvo, 1971 [1929], 369–383.

KEBER, Janez: *Živali v prispodobah* 1. Celje: Mohorjeva družba, 1996.

koroškaAnita: Vietnamski prašiček. *Med.over.net*, 17. 2. 2003; <https://med.over.net/forum/tema/vietnamski-prasicek-1297723/>, 16. 7. 2025.

KOTNIK, France: *Slovenske starosvetnosti: Nekaj zapiskov, orisov in razprav*. Ljubljana: Svet, 1943.

KRIKMANN, Arvo: On Denotative Indefiniteness of Proverbs. *Proverbium* 1, 1984 [1974], 47–91.

KRŽIŠNIK, Erika: Frazologija v luči kulture. V: Marko Stabej (ur.), *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2005, 67–81.

KUHAR, Boris: *Odmirajoči stari svet vasi: Poljudno znanstvena razprava*. Ljubljana: Prešernova družba, 1972.

KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. 2. knjiga. Ljubljana: Družina, 1989b.

LAMBEK, Michael: Value and Virtue. *Anthropological Theory* 8/2, 2008, 133–157.

LAZAREVIĆ, Žarko: *Delo in zemlja: Male študije kmečkega sveta*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022.

LI, Qingyun in John F. Patience: Factors Involved in the Regulation of Feed and Energy Intake of Pigs. *Animal Feed Science and Technology* 233, 2017, 22–33.

LOŽAR, Rajko: Pridobivanje hrane in gospodarstvo. V: Rajko Ložar (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Klas, 1944, 98–191.

LUNNEY, Joan K., Angelica Van Goor, Kristen E. Walker, Taylor Hailstock, Jasmine Franklin in Chaohui Dai: Importance of the Pig as a Human Biomedical Model. *Science Translational Medicine* 13/621, 2021, eabd5758.

LUTWYCHE, Richard: *The Pig: A Natural History*. Princeton in Oxford: Princeton University Press, 2019.

MAKAROVIČ, Gorazd: *Votivi*. Slovenski etnografski muzej: Ljubljana, 1991.

METERC, Matej: *Paremiološki optimum: Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

METERC, Matej: Razlikovanje med dopolnitvijo in razširitvijo pri podaljšavi pregovora v frazeološki teoriji in paremiografiji. *Slavistična revija* 70/3, 2022, 315–331.

MIEDER, Wolfgang: *Proverbs are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*. New York in Oxford: Oxford University Press, 1993.

MIEDER, Wolfgang: *Proverbs: A Handbook*. Westport in London: Greenwood Folklore Handbooks, 2004.

MILLER, Daniel: The Uses of Value. *Geoforum* 39/3, 2008, 1122–1132.

MINNICH, Robert G.: *The Homemade World of Zagaj: An Interpretation of the 'Practical Life' among Traditional Peasant-Farmers in West Haloze, Slovenia, Yugoslavia*. Bergen: University of Bergen, 1979.

MINNICH, Robert G.: Koline kot darilo in izražanje identitete v slovenski kmečki družini. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 27/3–4, 1987, 115–122.

MÖDERNDORFER, Vinko: *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: Narodopisno gradivo*. V. knjiga: Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1946.

MÖDERNDORFER, Vinko: *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: Narodopisno gradivo*. II. knjiga: Prazniki. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1948.

MUNN, Nancy: *The Fame of Gawa: A Symbolic Study of Value Transformation in a Massim (Papua New Guinea) Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

NOVAK, Vilko: Živinoreja. V: Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan in Fran Zwitter (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*. Zvezek I: Agrarno gospodarstvo. Ljubljana: DZS, 1970, 343–394.

NOYES, Dorothy: The Social Base of Folklore. V: Regina F. Bendix in Galit Hasan-Rokem (ur.), *A Companion to Folklore*. Malden, Oxford in Chichester: Wiley-Blackwell, 2012.

OVSEC, Damjan: *Velika knjiga o praznikih: Praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus, 1992.

PERC, Franc: Zima na Kozjanskem. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 42/4, 2002, 53–55.

POČKAR, Ivanka: *Elaborat Strokovne podlage o dediščini krškopoljca za projekt »Črno-belo bogastvo s Krškega polja«*. Brežice: Posavski muzej Brežice, 2020.

POLJAK ISTENIČ, Saša: *Tradicija v sodobnosti: Janče – zeleni prag Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.

POLJAK ISTENIČ, Saša: *Šege ob delu: Transformacija ritualnih praks in raziskovalni problemi*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2012.

ROBBINS, Joel in Julian Sommerschuh. Values. V: Felix Stein (ur.), *The Open Encyclopedia of Anthropology*. Facsimile of the first edition in The Cambridge Encyclopedia of Anthropology, 2023; <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/values>, 10. 2. 2025.

SPP3: *Sveto pismo: Slovenski standardni prevod*. Svetopisemska družba Slovenije, 2021 [1996]; <https://www.biblija.net>, 24. 5. 2024.

ŠALEHAR, Andrej: *Prispevki k zgodovini razvoja reje in pasem prašičev v Sloveniji*. Slovenj Gradec: Kmetijska založba, 2013.

ŠLIBAR, Vladimir: Celjani in zagotavljanje prehrabnih sestavin med drugo svetovno vojno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 47/3–4, 2007, 79–82.

VERDINEK, Bojana: *Lesene cokle*. Ljubljana: Kmečki glas, 2002.

VILLERS, Damien: What Makes a Good Proverb? On the Birth and Propagation of Proverbs. *Lexis* 19, 2022; <http://journals.openedition.org/lexis/6383>, 2. 6. 2025.

The Image of the Pig in Slovenian Proverbial Tradition At the Crossroads of Values

This article explores how pigs are represented in Slovenian proverbial tradition, focusing on the contrast between their role as domesticated animals and as metaphors for human behavior. It derives from the theory of value (Graeber 2001, 2013; cf. Munn 1986; Lambek 2008; Miller 2008) and analyzes value's qualitative and quantitative dimensions. The study is not ethnographic but relies on two main sources: published works on pig farming and slaughter practices, and the digital corpus *Pregovori 1.1*, an online collection of Slovenian proverbs compiled by the Institute of Slovenian Ethnology ZRC SAZU. Methodologically, the research follows a contrastive linguistic approach, limiting its scope to vocabulary referring to pigs. To identify relevant units, the authors conducted a keyword search based on word roots for both male and female pigs, accounting for phonetic variation, and expanded the search to associative terms such as mud, grunting, sty, trough, or slaughter. Findings show that proverbs attribute ambivalent values to pigs, depending on whether the animal is viewed literally or metaphorically. As livestock, pigs symbolize nourishment, wealth, and household security. Proverbs emphasize their role in providing tasty and prestigious meat, their ability to consume diverse food sources, and their function as an investment guaranteeing future stability. However, when applied metaphorically to humans, the same attributes turn negative: pigs embody greed, gluttony, selfishness, dirtiness, or moral corruption. In this sense, proverbs both normalize the pragmatic, economic importance of pigs in rural life and simultaneously use the animal as a moral mirror, projecting undesirable traits onto human behavior. This duality illustrates how proverbial language preserves cultural attitudes toward both animal husbandry and social conduct.

